

MOKINIŲ TĖVŲ NUOMONĖ APIE DORINIŲ VERTYBIŲ UGDYMĄ PASAKOMIS

Aldona Barnackienė, Dalia Bernotienė

*Kaišiadorių rajono Žiežmarių vidurinė mokykla
Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas*

Įvadas

„Seniai pripažinta, kad pasaka – geriausia aplinkos pažinimo mokykla vaikams. Ji supažindina su liaudies gyvenimu, buitimi, jos dvasine kultūra, moko svarstyti, gretinti“ (Matulaitienė, 2003, p. 14). Be šių išvardytų privalumų, pasaka vertinama kaip puiki auklėjimo priemonė. Per šimtmečius susikaupti liaudies išmintis parodė, kad blogis visada organizuotas, apsikroves turtais ir valdžia, o gėris paprastas, kuklus, kartais silpnas. Tiek filosofine, tiek gyvenimiškąja prasme vyksta nuolatinė gėrio ir blogio kova, o šioje erdvėje fiziškai, protiškai, dvasiškai vystosi kiekviena visuomenės karta. Net nekyla abejonų, kad pasaulio ateitis labai daug priklauso nuo to, kokią jaunąją kartą tėvai ir pedagogai sugebės išauginti ir kokiomis dvasinėmis vertybėmis ir moralinėmis normomis ji vadovausis santykiuose su kitais žmonėmis. Moralinėms normoms klostytis vaiko sąmonėje, dvasingumui puoselėti, tinkamiems tarpusavio santykiams diegti labai reikšmingos pasakos, kurios, mokslininkų tvirtinimu, yra bene seniausia auklėjimo priemonė.

„Pasakos žodžiais <...> lengviau prabilti į vaikų protus ir širdis: pasakose nepamokslaujama, jų pasaulis artimas vaikų svajonėms, žaidimams. Pavojai jose įveikiami, blogieji veikėjai nubaudžiami, gerieji sulaukia atpildo. Pasakų moralas patenkina vaikų lūkesčius, sustiprina jų tikėjimą tiesa ir gėriu“ (Petrauskienė, 1999, p. 12). Bendrais bruožais nusakius pasakų reikšmę asmenybei formuoti, tenka pripažinti, kad ši ugdymo priemonė lyg ir nevertinama ar net ignoruojama. Ne vienas pirmokų mokytojas sutrinka, kai iš savo ugdytinių sužino, jog jiems namuose niekas neskaitė / neskaito pasakų, kad vaikas paveikslėlyje neatpažįsta Batuoto katino, o Raudonkepuraitę vadina kažkokia mergaite. Vaiko laisvalaikį pasiglemžia televizorius ir kompiuteris. Taigi, pasakų teikiamos galimybės doriniam vaikų ugdymui ir menkas tų galimybių panaudojimas sukelia prieštarumą, o jo sprendimas brėžia praktinį tyrimo aktualumą.

Tyrimo objektas – antrų klasių mokinių tėvų nuomonė apie pasakas kaip auklėjimo priemonę.

Tyrimo tikslas – nustatyti mokinių tėvų supratimą apie ugdomasias pasakų galimybes ir išaiškinti, kaip praktiškai toji nuovoka realizuojama.

Tyrimo uždaviniai: 1) apžvelgti ugdomasias

pasakų prasmes; 2) išanalizuoti V. Plentaitės ir E. Marcelionienės „Šaltinėlio“ antrajai klasei pasakų tekstus turinio ir pagrindinės minties aspektu; 3) išsiaiškinti antrojų tėvų bendrą ir praktinį požiūrį į pasakas kaip dorovinių vertybių ugdymo prielaidą ir veiksmą.

Tyrimo metodai: teorinės medžiagos straipsnio tema analizė ir sintezė; lietuvių kalbos vadovėlių antrajai klasei analizė pagal pasakų tekstais formuojamas vertybes; anketinė moksleivių tėvų apklausa ir statistinė duomenų analizė.

Tyrimas atliktas keliose Kauno rajono mokyklose.

1. Liaudies pedagogikos kodai pasakose

Pasakos pirmiausia skirstomos į *liaudies*, arba folklorines, ir *literatūrines*.

Liaudies pasaka – kolektyvinės kūrybos vaisius, būtent, pasakotojo ir vaiko. Vaikas klausosi jam sakomų dalykų ir vienaip ar kitaip į juos reaguoja. Pasakotojas stebi savo klausytojo reakciją, jo teigiamas ar neigiamas emocijas ir tučtuojau daro atitinkamas pataisas. Taigi, pasak V. Petkevičiaus (1989, p. 12), pasakos atsirado ne kaip suaugusiųjų prasiimanymas ar noras vaikus sukvailinti, bet kaip ilgus amžius tobulintas, labiausiai vaikų psichologiją atitinkas ir geriausiai jiems suprantamas žanras, kuris padeda susivokti svarbiausiuose gyvenimo klausimuose ir įsidėmėti, kad gyvenime ne viskas lengvai pasiekama, kad siekti užsibrėžto tikslo reikia dorai ir sąžiningai.

Pasakose vaikui daug kas pažįstama, beveik nieko svetima – visi gyvenimo vaizdai tokie, kuriuos lengva vaikui suprasti. Nesudėtingas ir pasakos veikėjų būdas – be ypatingų detalių, pasitenkinama viena kita charakteringa ypatybe, būtent: kvailumu, veidmainiškumu, stačiokiškumu ar meilumu, darbštumu, gerumu ir t. t. Specifiškas pasakų veikėjų būdo ypatybes atitinka tradiciniai personažai, pvz., vilkas – kvailumo, žioplumo, o lapė – gudrumo, apsuksrumo simboliai.

Vaikui nesvarbu, kokie personažai – tikri ar fantastiški, žmogus, gyvulys, augalas ar daiktas – veikia. Jam kur kas svarbiau tai, ką jis daro, ar jis patrauklus, geras, ar savo poelgiais žiaurus, piktas, blogas. Žinoma, vaikai pirmiausia simpatizuoja galingam, protingam, drąšiam ir akylam, ryžtingam,

visus sunkumus nugalinti herojai. Be to, dažnai jie skiriasi nuo realaus gyvenimo žmonių (lakioja padangėmis, paslaptingu gyvybės vandeniu prikelia iš numirusių žmones, per vieną naktį puikius rūmus pastato, per valandą tūkstančius kilometrų nueina). Todėl, pasak N. Bražienės (2002, p. 20), pasakose nėra negalimų dalykų ir apribojimų, egzistuojančių kasdienybėje. Todėl pasakos rodo ne tik tobulesnį ir gražesnę gyvenimą, bet tokiais pavyzdžiais aktyvina vidines skaitytojo / klausytojo galias, žadina norą aktyviai veikti.

Būtina atkreipti dėmesį, kad pasakų herojai neretai padaro daugybę klaidų, kol pasiekia tikslą. „Klaidos – tai asmenybė vystymosi dalis ir visiškai normalu gyvenime suklysti. <...> įvairūs pasakose aprašomi neteisingi veiksmai gali padėti atgauti dvasinę pusiausvyrą, tapti atlaidesniam sau pačiam, o kartais išsiaiškinti santykius su pačiu savimi. Pasaka parodo, jog būtina išmokti kontroliuoti asmenines reakcijas taip, kad jos nesunaikintų pozityvių santykių su kitais žmonėmis, kad reikia išmokti kažką paaukoti, kažko atsisakyti“ (Bražienė, 2004, p. 21).

Pasakose nevengiama nei skausmo, nei blogio, nei baimės. Jose pilna konfliktų, nesėkmių, kovos, ir anksčiau ar vėliau vaikas su visu tuo susidurs gyvenime.

Pasakoje išskiriami tik tie dalykai, kurie yra svarbiausi painiuose žmonių santykiuose. Todėl pasaka palyginti lengvai veikia vaiko protą, rutulioja mintį, pamokoma ne įkyriu moralu, o nepaprastais arba juokingais, bet visuomet ryškiais pavyzdžiais. Kadangi pasakos nemoralizuoja ir nieko nereikalauja, todėl savo turiniu anuliuoja vaiko priešinimąsi ir norą daryti viską atvirkščiai.

Nėra vieningos tautosakinių pasakų klasifikacijos. „Lietuvių tautosakos apybraižoje“ (1993, p. 308–366) išskiriamos pasakos apie gyvulius, žvėris ir augalus, stebuklų ir buitinės pasakos, formulinės, juokų ir pasakos be galo, t. y. nuobodulio.

Pasakos apie gyvulius, žvėris ir augalus – pačios seniausios. Jose veikia sužmoginti gyvūnai ir augalai, paprastai išlaikę pagrindinius tikroviško elgesio ir būdo bruožus. Jos patraukliausias patiems mažiausiems pasakų klausytojams. Daugelyje šios grupės pasakų labai ryškūs žmogiškos moralės principai. Jos žavi naivių gyvūnų sužmoginimu.

Pasakoms apie gyvūnus ir augalus nebūdingas stubbinantis siužetas. Jos poetinė erdvė – kaimas su valstiečio troba ir miškas, iš kur ateina žvėrys. Aplinka nedetalizuota, o tik įvardyta arba numanoma, nespalvinga. Todėl išorinis šios grupės pasakų pasaulis blankokas. Visas jos įdomumas – veikėjų santykiai, komiškos situacijos, juokas arba žaidybinė fantastika. Tekstas lakoniškas, veikėjų būseną beveik visada tenka nuspėti iš veiksmo situacijos. Sutinkami

dainuojamieji intarpai. „Gyvūno sakomi, jie įgyja savotiško talismano reikšmę: pasakė, vadinasi, būtinai tai įvyks“ (Matulaitienė, 2003, p. 47). Pasakų personažams (lapei, kiškiui, vilkui, ožiui, gaidžiui, uodui, žvirbliui ir kt.) egzistuoja dorovės dėsniai (griežtas gynimasis, pagalba vienas kitam, tarpusavio sutarimas). Kovoje dėl būvio vieno ar kito gyvūno, augalo pergalė yra įprastinė, vadinasi, pasaka slepia alegorinį žmogiškosios tikrovės traktavimą. Iš šios grupės pasakų konfliktų ryškėja ir pačių pasakų prasmė – „gudrumo, sumanumo aukštinimas, lengvatikių, žiopių išjuokimas, grobuoniškumo smerkimas, užuojauta, meilė skriaudžiamiesiems, tikėjimas teisingumo pergale ir kt.“ (Lietuvių tautosakos apybraiža, 1993, p. 326).

Stebuklų pasakose vaizduojama neapibrėžta gyvenamoji vieta, kur tiesa nugali melą, išmintis – jėgą, drąsa ir meilė – niekšystę.

Buitinėse pasakose nėra nepaprastų veikėjų, stebuklingų daiktų. Personažų charakteriai išryškėja veiksmo, fantastika susijusi su paprasto žmogaus išmone, o pagrindinė idėja turi gana ryškiai pabrėžtą didaktinę tendenciją. Buitinės pasakos savo turiniu „netiesiogiai įrodinėja ydą ir blogų įpročių žalinumą, duoda sektinų pavyzdžių“ (Miškinis, 1980, p. 90). Išskirtinę vietą tarp šios grupės pasakų veikėjų užima protingas, sumanus senukas, bernas, vaikas, piemenėlis ir gudri mergina.

Juokų pasakos pilnos nesąmonių, kvailysčių. Jos išjuokia pavydą, nevalyvumą, tingumą, ėdrumą. Pagrindiniai šios grupės pasakų veikėjai – ponas ir vargšas absurdiškose ir beprasmiškose situacijose. „Vaikai nuo pat gimimo apdovanoti subtiliu ir labai giliu humoro jausmu. Su paperkančiu betarpiškumu, nuostabiu taiklumu jie pastebi ir atskleidžia slapčiausias žmogiškosios prigimties silpnybes, žaibiškai reaguoja į kiekvieną pokštą“ (Petkevičius, 1989, p. 18–19).

Savotiška pasakojamosios tautosakos grupė – tai pasakos be galo, kurios dėl nuolatinio to paties vaizdo bei minties kartojimo dar vadinamos nuobodulio pasakomis. Šios „pasakos – lyg kalbos žaidimas, kurį vaikams smagu žaisti“ (Marcelionienė, 2003, p. 43).

Literatūrinės pasakos. Literatūrinė pasaka, remdamasi senosiomis tradicijomis, įgijo naują turinį ir formą ir sulaukia vis didesnės auditorijos pripažinimo. Jose išlaikyti realybės ir fantastikos, buities ir išmonės pradai, bet čia daugiau tikrovės realijų ir psichologizmo. Literatūrinė pasakos forma paranki labai rimtoms idėjoms išreikšti. Lyginant literatūrinę ir liaudies pasaką, galima preliminariai nusakyti svarbiausius jų skirtumus: liaudies pasakose herojus schematizuotas, nebūna psichologinių samprotavimų, smulkaus detalių aprašymo, veiksmo

vieta nekonkreči (tamsus miškas, pelkėta giria, vandenynas), visada pasakojama apie praeitį, be konkretaus istorinio laiko.

Europoje pasakomis susidomėta anksčiau nei Lietuvoje. Pirmasis jomis susidomėjo ir užrašė Š. Pero. Jis iš daugybės to paties sakinio teksto variantų atrinko labiausiai nušlifluotus siužetus ir parengė pirmąjį tokių pasakų rinkinį su išanginiu žodžiu, kuriame pabrėžta, kad neraštingų vargšų trobelėse atsiranda tikrų perlų, kaip antai: „Pelenė“, „Raudonkepuraitė“, „Batuotas katinas“, „Miegančioji gražuolė“, „Mėlynbarzdis“ ir kt. Š. Pero pasakos nėra visai autentiškos: vienoms prirašė pabaigas, kitoms suaristokratino veikėjus. Svarbiausia – norėjo, kad jos auklėtų žmones, taptų visuomenės mąstymo archetipu (kiekvienam turi būti atlyginta pagal nuopelnus).

Broliai Grimai – žymūs vokiečių mokslininkai, domėjęsi liaudies kūryba, užrašinę pasakas iš visos Vokietijos, tuo metu susiskaldžiusios į daugybę atskirų grafysčių. Pasakas vertino kaip istorikai ir filosofai, ieškodami jose nacionalinio charakterio apraiškų, pvz., nėra sentimentalumo ir užuojautos kaip lietuvių liaudies pasakose, labiausiai akcentuojamas darbštumas, išvalgumas, protas, apsukrumas.

XIX a. nukrypta į egzotiškus kraštus. Rytų šalių folklore Vakarų menininkai surado atgaivą širdžiai. Populiariausias tapo arabų pasakos „Tūkstantis ir viena naktis“ su puikiais interjeriais, laisvais, žiauresniais personažais.

Be stilizuotų literatūrinių pasakų, XIX a. pirmojoje pusėje ir Lietuvoje pradėtos kurti originalios pasakos, vis labiau tostančios nuo liaudiškųjų ir artėjančios prie šiuolaikinio literatūrinio pasakojimo. Tai A. Giedriaus, V. Tamulaičio, L. Dovydeno, P. Cvirkos ir kitų autorių literatūriniai pasakų tekstai.

Literatūrologai išskiria penkias literatūrinės pasakos formas: 1) trumpąsias pasakas, 2) poemaspasakas, 3) pjeses-pasakas, 4) dramines ir 5) didaktines pasakas. Didaktinė pasaka skirstoma į porūšius: pažintinę (norima mokyti, teikti žinių), animalistinę (teikia žinių ir ugdo tam tikras elgesio normas), nonsensišką (nesiekama suformuluoti kokių nors konkrečių auklėjamųjų idėjų, bet žadinamas individualus suvokimas, noras interpretuoti) (Urba, 2000).

2. Dorinių vertybių ugdymo galimybės, remiantis II klasės vadovėlio „Šaltinėlis“ pasakų tekstais

E. Marcelionienės ir V. Plentaitės „Šaltinėlyje“ antrokams yra 6 tautosakinės (iš jų viena latvių) ir 13 literatūrinių pasakų.

Tautosakos kūrinio analizė II klasėje labai elementari. Jie mokosi klausytis ir išgirsti kūrinių,

pajausti ir išgyventi juo perteikiamą nuotaiką. Estetiniai jausmai ir išgyvenimai gali būti labai įvairūs, priklausomai nuo to, kas juose išgyvenama ir koks kūrinys yra išgyvenamas. Tai gali būti susižavėjimas, džiaugsmas, liūdesys ar gailėstis. Pradedama pažintis su pasakų žanrais.

Nagrinėjant pasakas antrojoje klasėje, svarbu, kad vaikai ne tik susipažįsta su tekstais, bet ir geba skirti pasakų autorystę: liaudies pasakos kuriamos daugelio žmonių, jos perduodamos iš kartos į kartą, ir kiekvienas gali prisidėti prie jų kūrimo, o rašytojas pats vienas kuria pasakas – eiliuotas ir neeiliuotas (Marcelionienė, Plentaitė, 2003).

Antrokai skaito penkias pasakas be galo. Pasaka „Seneliai ir pupelė“ mokiniams gali būti įdomi kūrybine užduotimi: toliau kurti pasaką be pabaigos ir stengtis sukelti skaitytojui nuobodulį. Lietuvių pasaka „Pono pasakos“ pateikiama kaip dramos kūrinys ir labai šmaikščiai parodomas gudrus senukas. Kita šio žanro pasaka įdomiai pristatoma vaikams – sakiniai surišti virvele, kurios galo nėra – eidami pagal ją mokiniai turi sekti ir sekti. Šios pasakos yra trumpos, tai tarsi kalbiniai žaidimai, o žaidimus visi vaikai labai mėgsta.

L. Gutausko „Pasakos be galo“ esmė – veiksmo žodžiai, kurie sudaro veiksmų ratą, kartu ir pasakos sekimo planą. Šioje pasakoje imponuoja minties staigumas, netikėtumas.

Lietuvių liaudies pasaka „Vargšas ir besotis“ labai gražiai parodo, kaip baudžiama už saiko neturėjimą, gobšumą. Svarbi kūrybingumui ugdyti vadovėlio užduotis – sugalvoti, kas galėjo nutikti besotiui kaimynui. Lietuvių pasaka „Kaip iškepti duoną“ moko: jei darbo nedirbsi, duonos neturėsi.

Skaitant lietuvių pasaką „Žynė ir mergaitė“, svarbu mokiniams suprasti, kas brangu ir kas brangiausia, kaip mokiniai galėtų įrodyti, kad mergaitė buvo gera duktė. Ir dar viena lietuvių pasaka – „Ponas loja kelmą“ (juokų pasaka). Ne vienoje tautosakinėje pasakoje ponas išjuokiamas, o paprastas žmogus išaukštinamas. Ir šioje pasakoje ponas kvailas, o bernas Petras gudrus. Vadinas, turtai ne visuomet garantuoja protą.

„Šaltinėlyje“ II klasei yra lietuvių rašytojų (J. Avyžiaus, P. Cvirkos, L. Gutausko, J. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio ir M. Vainilaičio) literatūrinių pasakų. Pirmoji iš jų – autorinė E. Mieželaičio eiliuota pasaka „Zuikis Puikis“ – priskiriama prie moralinių pasakų. Antrokai turėtų patys nuspręsti, gerai ar blogai elgėsi Zuikis Puikis.

Skaitydami A. Avyžiaus „Melagėlio pasakėlę“, vaikai turi suvokti, jog joje vyraujantis melas ne buitinis, o kuriantis įdomų pasakojimą, prasimanymą; veikti gali ne tik žmogus, bet ir rietimas, takas.

M. Vainilaičio eiliuotoje pasakoje „Veidrodelis – burtas raganos žynės“ išryškinama didžiulė

veidrodžio galia (ji svarbi pasakose, legendose, o kai kas tiki ir šiandien). „Tikrąsias veidrodžio funkcijas peržengianti reikšmė kildinama iš tikėjimo, kad atspindys ir jo modelis susiję magiškais ryšiais. Veidrodis gali užfiksuoti atspindėto žmogaus sielą arba gyvybinę galią. Todėl liaudies papročiai, mirus žmogui, liepia uždengti veidrodį, kad nesuturėtų jo sielos mirties kambaryje, leistų jam iškelti.“ O šioje pasakoje parodoma, jog veidrodis yra labai svarbus veikėjas, nebijantis nei raganų, nei karalių.

II klasės vadovėlio pabaigoje pateikiama ištrauka iš M. Vainilaičio pasakos „Bruknelė“. Ji įdomi mitologiniais atspindžiais. Mokiniai skatinami lyginti, gilintis į protėvių pasaulėžiūrą, kūrybiškai vertinti ir ieškoti reliktnių elementų.

Antrojai skaito ir kartu su mokytojais apmąsto šešių užsienio rašytojų sukurtas pasakas: vokiečių, estų, italų ir kt. šalių.

Estų rašytojo E. Raudo pasakoje „Ežio puodas“ svarbiausias įvykis – parsinešė ežys iš miesto gražų puodą ir niekaip negali atsidžiaugti naujuoju daiktu. O kaip elgėsi pamatę puodą kiti miško gyventojai? Labai skirtingai. Pagrindinė pasakos mintis – kiekvienas esame vis kitoks, kitaip matome, suprantame, vertiname. Be to, gražiai primenama, kad kiekvienas turi gyventi savo galva, nepasikliauti tik kitų nuomonėmis.

Mokiniai supažindinami su viena A. Saksės pasaka „Pienė“ iš knygos „Pasaka apie gėles“. Tai pasaka apie gerumą, švelnumą. Čia pateikiamas labai gražus mergaitės aprašymas.

D. Biseto pasakaitėje „Berniukas, kuris urzgė ant tigrų“ susitinka mažas ir silpnas, didelis ir stiprus. Šioje pasakaitėje įgyvendinama labai drąsi svajonė – susidraugauti su tigrų.

D. Mrazkova „Atodūsių pasaka“ siūloma atidžiai perskaityti ir suvokti jos prasmę: gluosnis nori pravirkti, nori atrodyti liūdnas ir dūsauja, kad negali pasiekti griovio ir ten suvilgyti plaukų.

Dž. Rodario „Beždžionės keliauninkės“ tema – noras pažinti pasaulį. Deja, beždžionių pažinimo laukas – narvas, tačiau jos to nesupranta. Vadovėlio autorės siūlo patiems mokiniams baigti Dž. Rodario pasakojimą. Kad logiškiau užbaigtų, vaikai turi suvokti, jog antrą kartą keliauninkės matė lygiai tą pat kaip ir pirmąjį. Svarbu, kad mokiniai suvoktų teksto prasmę – užsidaręs tik savo mažame pasaulėlyje, pasaulio nepažinsi.

Brolių Grimų pasakos yra pilnos fantazijos, išminties, kilnių jausmų – svarbiausių vertybių, kurios visada traukė ir trauks skaitytoją. Antrokams pateikiama Brolių Grimų pasaka „Saldi košė“. Tai pasaka apie stebuklingą puodelį, kuris padeda neturtingiems. Pasaka moko, kad, tapus laimingam, privalu neužsimiršti ir laiku sustoti.

Daugelį dalykų žmonija atranda ne vieną kartą. Senos tiesos užsimiršta, o vėliau jų pasigendama. Taip ir pasakų išmintis šiandien dažnai nuskamba naujai. Jos reikalingos kaip protėvių palikimas, pasaulio pažinimo palydovės, kaip priemonės augančios kartos dorovingumui puoselėti. 1 lentelėje išryškinama, kuri pasaka ugdo vienokias ar kitokias moralines vertybes.

1 lentelė. *Dorinių vertybių puoselėjimas pasakų tekstais antrai klasei*

Pasakos pavadinimas	Dorinės vertybės
Vargšas ir besotis	Sąžiningumas, teisingumas, tėvų atsakomybės už vaikus akcentavimas
Žynė ir mergaitė	Meilė motinai, rūpinimasis artimaisiais, pasiaukojimas
Kaip iškepti duoną	Kantrybė
Ponas kelmą loja	Išdringumas
Seneliai ir pupelė	Pagarba senatvei, noras pažinti aplinką
Latvių pasaka, Lapė ir ašotis	Atlaidumas
J. Avyžius, Melagėlio pasakėlė	Gebėjimas skirti pikta melą nuo žaidybinio, išvalgumas
P. Cvirka, Juodoji tetulė	Pagarba žemei, jos grožiui
L. Gutauskas, Pasaka be galo	Kitų nuotaikos skaidrinimas
J. Marcinkevičius, Grybų karas	Būti apdairiam, saugoti nuo bėdų save ir kitus
E. Mieželaitis, Zuikis Puikis	Pagarbos žinioms skiepijimas, potekstė: gebėjimas atsidėkoti motinoms už rūpestingumą
M. Vainilaitis, Veidrodėlis – burtas raganos žynės	Drąsa
M. Vainilaitis, Bruknelė	Gebėjimas gėrėtis gamtos grožiu, pagarba liaudies kūrybai
D. Bisetas, Berniukas, kuris urzgė ant tigrų	Drąsa
Broliai Grimai, Saldi košė	Atjauta silpniesiems, neturtingiesiems
D. Mrazkova, Atodūsių pasaka	Gailestis
E. Raudas, Ežio puodas	Pagarba kito asmens pasirinkimui, savo nuomonės turėjimas, nepasidavimas kitų įtakai
Dž. Rodaris, Beždžionės keliauninkės	Drąsa
A. Saksė, Pienė	Linksmumas, lipšnumas

Galima teigti, kad mokiniams daugiausia pateikta žvėrių pasakų. Tokio žanro pasakose veikėjų pasaulis yra tyras ir šviesus, veikėjų būdas – nesudėtingas: jis be detalių, be niuansų, pasitenkina viena charakteringa ypatybe (gudrumu, kvailumu, veidmainišku ir kt.).

Svarbiausias pasakų akstinas – turinio paprastumas, nuoširdus švelnumas, skaidrus moralinių vertybių išskėlimas.

„Šaltinėlių“ autorės pirmiausia formuoja bendrąsias vertybines nuostatas: pagarbą asmeniui, sąžiningumui, pareigingumui ir kt. Kaip šalutinės formuojamos specifinės vertybinės nuostatos: pagarba tautos kultūrai, tradicijoms, pagarba kitų tautų kūrybai, nuoširdus bendravimas su žmonėmis, mokėjimas išklausti kitą, gerbti jo nuomonę, o ginant savo požiūrį neužgauti savo ir kitų orumo, nusiteikimas būti aktyviu skaitytoju, suvokiančiu, kas gera ir kas bloga, kas gražu ir kas negražu.

3. Tyrimo rezultatų interpretacija

Demografinio bloko klausimai ir atsakymai į juos turėjo atspindėti respondentų pasiskirstymą pagal lytį, amžių, išsilavinimą, gyvenamąją vietovę ir šių duomenų koreliaciją su nuomone apie galimybę ugdyti vaikų dvasines-dorines vertybes pasakomis. Kadangi tyrime dalyvavo 79 moterys ir 7 vyrai, tai atsakyta analizuoti problemą lyties aspektu. Tiriamųjų amžius skyrėsi 5–9 metais, taigi, visi antrokų tėvai – tos pačios kartos tiriamieji ir turintys panašią nuomonę apie pasakas. Nustatyta, kad 62 proc. respondentų turi vidurinį ir 38 proc. – aukštąjį išsilavinimą. Dauguma (78 proc.) tiriamųjų – vidutinio dydžio miesto, o 22 proc. – priemiesčių (3–4 km. spinduliu nuo mokyklos) gyventojai.

Atsakydami į pirmąjį klausimą, tėvai turėjo prisiminti savo vaikystės pasaką. Dažniausiai buvo minimos lietuvių liaudies (*Dvylika brolių juodvarniais lakstančių, Katinėlis ir gaidelis, Eglė žalčių karalienė, Vilkas ir septyni ožiukai, Kaip gaidelis pono dvarą griovė*) arba Š. Pero, H. K. Anderseno, Brolių Grimų (*Alavinis kareivėlis, Undinė, Raudonkepurnaitė, Princesė ant žirnio, Snieguolė ir septyni nykštukai, Pelenė, Trys paršiukai*) pasakos. Raudonkepurnaitė minėta 28, Katinėlis ir gaidelis – 16, Pelenė – 8 kartus. Būta ir neteisingų atsakymų: kai kurie respondentai pasakoms priskyrė žaidimą-ratelį *Du gaideliai*, J. Biliūno apsakymą *Brisiaus galas*, net romaną *Trys muškietininkai*. Tokių dalykinių klaidų darė vidurinį išsilavinimą turintys apklausos dalyviai.

Siekta išsiaiškinti, ar tėvai domisi, kokio žanro, turinio knygas skaito jų vaikai. Atsakymai į klausimą apie dukros / sūnaus suinteresuotumą skaityti

pasakas, buvo trejopi: nelabai, ne, taip. Maždaug trečdalis tiriamųjų nurodė, kad vaikai pasakas skaito ne dėl to, kad jos patiktų, o todėl, kad kažkas (mokytoja, mama, tėvas) reikalauja. Reikia manyti, kad šiose šeimose vaikams nebuvo skaitomos pasakų knygos, drauge neliūdėta dėl teigiamo personažo nesėkmių, nesidžiaugta jo pergale ir nesigėrėta knygos iliustracijomis. Amerikiečių mokslininkė B. E. Cullinan (1992, p. 53) nurodo, kad vaikams reikia pradėti skaityti trumpas pasakėles, kai šiemis sukanka dveji metai. Be to, tą pačią pasaką būtina skaityti prieš miegą daug kartų. Mažylio pratinimas prie knygos, prie pasakų nuo dvejų metų – pas mus neįprastas dalykas. Atrodo, kad šitaip elgtis beprasmiška, nes, geriausiu atveju, dvejų–trejų metų mažylio aktyvųjį kalbos žodyną sudaro 200–300 žodžių. Jei vaiko kalbos vystymasis dėl vienokių ar kitokių priežasčių yra sulėtėjęs, gali būti, kad maždaug 2,5 metų vaikas taria / vartoja dešimt kartų mažiau žodžių. Kita vertus, būtina žinoti, kad aptariamojo amžiaus vaikai suvokia trumpučius pasakojimus apie žinomus dalykus, pvz., trumputes buitines pasakėles apie vaiko aplinkos objektus (Деташидзе, 2004, p. 8–9), jei ištariamų žodžių atsarga būtų per maža. Klausytis ir suvokti vaikas geba ir tokiais atvejais.

Antroji sąlyga – daugkartinis tos pačios pasakos kartojimas – tiriamųjų šeimose buvo dažnas reiškinys, ypač vaikui sulaukus 4–6 metų. Tokiu metu sparčiais tempais būdavo turtinamas žodynas, mokoma rišliai kalbėti.

Taigi, atsakymų į anketos klausimus analizė išryškino metodinę problemą – nuo kelių metų pradėti vaikams sekti pasakas.

Domėtasi, kokių pasakų nederėtų skaityti pradinukui. 18 proc. respondentų atsakė, kad tokių pasakų nėra. Teoriškai gal ir įmanoma su tuo sutikti, tačiau praktiškai taip nebūna. Visada būtina atsižvelgti į vaiko amžiaus ypatumus: loginį mąstymą, suvokimą, vaizduotę, dėmesį, atmintį. Teisūs tėvai, nurodydami, kad pradiniame mokykliniame amžiuje (I–II klasė) nereikia skaityti ilgų ir sudėtingų pasakų, nes vaikai neįsimins įvykių raidos, sunkiai orientuosios norėdami paaiškinti, ko moko, t. y., kurias dorines vertybes pabrėžia skaitytoji pasaka. Iš pirmo žvilgsnio keistokai atrodo atsakymas, nukreipiantis skaityti lietuviškas pasakas ir atmetantis kitų tautų tekstus (20 proc.), nes tai esą svetima. Šiam atsakymui galima pritarti tik iš dalies, būtent, netinka tolimų tautų pasakas, kuriose užfiksuotos lietuvių vaikams nežinomos realijos, gyvenimo papročiai, ir dėl to atsiranda nemažai nežinomų žodžių ar frazių. B. E. Cullinan (1992, p. 22) nurodo, kad vaikai, skaitydami knygas nemėgsta aiškintis leksinių reikšmių tų žodžių, kurių nėra girdėję ir suvokę anksčiau.

12 proc. respondentų įsitikinę, kad netinkamos – graudžios pasakos. Jei siužetas liūdina vaiką,

esą jis tampa prislėgtas, nenori dalytis išpūdžiais, kartais net ir pačių pasakų gali atsakyti. Kategoriškai atmesti šią tėvų nuomonę negalima. Kiekvienas vaikas yra labai individualus. Tokią mintį išskėlę respondentai, be abejo, rėmėsi šeimos patirtimi. Galima nesutikti su viena mintimi – graudžios pasakos turinys, apie kurį vaikas nenori kalbėtis su suaugusiuoju, neturės įtakos doriniam asmenybės ugdymui kalbamuoju momentu. Pasakų terapijos specialistai tvirtina, jog neaišku, kada pasąmonėje užsifiksavęs įvykis, jo priežastys ir pasekmės atsigamins vaiko sąmonėje ir pasufleruos, kaip elgtis panašioje situacijoje. Pusė tiriamųjų (50 proc.) neskaitytinoms pasakoms priskyrė tekstus, kuriuos apibūdino žodžiais: smurtinių, siaubo, apie žiaurumus, baisių, blogų.

Tėvų baimės, kad pasakose vaizduojami smurto epizodai (vilkas prarijo senelę; gaidelis išmušė vištytei akele; „liepė tą žentą ir jo pačią, savo seserį, pririšti arkliams prie uodegų ir išvalkioti po laukus“; „karaliūnas nuėjo į trobelę pas raganą, iškėlė trinką, užspaudė jos plaukus, ir tol kurtai ją draskė, kol visai sudraskė“) gali paveikti neigiamai vaiko psichiką, tautosakininkės B. Kerbelytės ir psichologės R. Biliauskaitės (2001, p. 60–61) teigimu, yra nepagrįstos. Jų nuomone, vaikas turi išmokti pažinti baimę, nes ir pasakos moko: tai, ką pažįsti, nebaisu. Be to, vaikystėje būdinga nugalėti baimę – pati gamta sufleruoja pažinti pasaulį. Jei tėvai pernelyg saugo, vaikai vis vien suranda būdų šiam jausmui patirti. Antra, liaudies kūryboje tikrai nėra daugiau smurto, siaubo,

negu vaikas mato per televiziją. Trečia, kad blogis pasakose rodomas labai stiprus, nėra prastai. Mat, taip yra gyvenime, tikrovė kur kas baisesnė už pasaką. Tėvams derėtų žinoti, kad *ne visos pasakos skirtos vaikams*: buitinės ir dauguma stebuklinių yra suaugusiųjų pasakos, jose „daugiausia žiaurių, groteskinių, bet absurdiškų dalykų“ (ten pat). Psichologų teigimu, vaikai retai liguistai reaguoja į aprašomas baisybes.

Tiriamieji, laisvai rinkdamiesi atsakymus, išvardijo 11 teigiamų dorovinių charakterio savybių. Jomis motyvuojama veikla ir elgesys, beveik visos jos išreiškia santykį su kitais žmonėmis. Tik *darbštumas*, kaip teigiama dorovinė charakterio savybė, kuria pozityvų santykį su darbu.

Grupuojuotą vertybes pagal pasikartojantį dažnumą, nustatytas, kad respondentai prie svarbiausių priskyrė meilės jausmą artimui, padedantį išsakyti to asmens vertingumo pripažinimą ir įvertinimą. Rašydami žodį „meilė“, tiriamieji galėjo mąstyti apie vertybinį santykį su artimu / tolimu žmogumi, su gimtuoju kraštu, gamta. Draugiškumo sąvoka siejama su polinkiu bendrauti, dėmesingumu kitam žmogui. Meilė artimui, draugiškumas glaudžiai siejasi su teigiama charakterio savybe – gerumu, kuris „reiškiasi dėmesingumu kitam žmogui, pakantumu ir atlaidumu, jautrumu ir gailestingumu“ (Žemaitis, 2005, p. 132).

Kitų išskirtų dorinių vertybių raiška ir tarpusavio sąsajos apibendrintos 2 lentelėje.

2 lentelė. *Dorinių vertybių raiška ir sąsajos*

Vertybė	Raiškos požymiai	Artimos sąvokos
Nuoširdumas	Tiesumas, atvirumas	Palankumas, geranoriškumas, pasirengimas išklausti kitą, jį suprasti ir jam padėti
Pagarbumas	Orumas, garbė	Organizuotumas, punktualumas, dėmesingumas
Teisingumas	Objektyvumas, nešališkumas, lygybė	Žmoniškumas
Sąžiningumas	Pareigingumas, atsakomybė, orumas	Teisingumas
Gailestingumas	Užjaučiantis nuostata kito nelaimei ar kančiai	Geraširdiškumas, geradarystė, užuojauta, atjauta, solidarumas, altruizmas
Atjauta	Vienas kito supratimas ir emocinė parama	Gailestingumas, pagaila, užuojauta, empatija

Šaltinis: Žemaitis V., 2005. *Etikos žodynas*. „Rasma“

Domėtasi, ar tėvai dar skaito pasakas. Klausimas aptakus, nes neaiškus skaitymo adresatas. Visai pasakų nebeskaito 55 proc. respondentų dėl įvairiausių priežasčių: „labai daug pasakų perskaičiau vaikystėje, todėl nebeskaitau“, „neskaitau, nes trūksta laiko“, „neskaitau, nes nemėgstu.“ 30 proc. tiriamųjų nurodė: „pasakas skaitau vaikams“, „dažniausiai paskaitau iš vaiko vadovėlio.“ Likusieji (15 proc.) išreiškė teigiamą nuostatą: „skaitau, nes jos įdomios“, „skaitau, nes tik pasakose teisybė pasakoma.“ Pastarieji, reikia manyti, iš naujo atrado pasaką, gilinasi į jose užkoduotas gyvenimo pamokas.

Šios grupės tiriamieji sugebėjo išvardyti kur kas daugiau dorinių vertybių, kurias teikia pasakų tekstai.

Vadinasi, tik nedidelė dalis antrojų tėvų pasakas vertina kaip efektyvią priemonę doriniam ugdymui.

Išvados

1. Pasaka – bene seniausia auklėjimo priemonė, padedanti suvokti ir įsidėmėti daugybę gyvenimiškų pamokų. Ji dorinio ugdymo priemonė.
2. Nesudėtingas liaudies pasakų veikėjų būdas

- leidžia vaikams nesunkiai skirti gėrį ir blogį, apmąstyti personažų klaidas, suvokti nesėkmių – sėkmių, skausmo – džiaugsmo, baimės – drąsos priežastis, palyginti lengvai veikia vaiko protą ir skatina tobulėti pačiam.
3. Literatūrinėse pasakose išlaikyti realybės ir fantastikos, buities ir išmonės pradai, bet čia daugiau tikrovės realijų ir psychologizmo, o šių pasakų forma paranki labai rimtoms idėjoms išreikšti. Svarbiausioji pirmųjų literatūrinių pasakų atsiradimo priežastis – auklėti žmones.
 4. E. Marcelionienės ir V. Plentaitės „Šaltinėlyje“ antrajai klasei yra 6 tautosakinės ir 13 literatūrinių pasakų – daugiausia apie žvėris ir augalus. Antros klasės vadovėlio (2 knygos) pasakomis puoselėjama per 15 dorinių vertybių. Kai kurios (pagarba, drąsa, rūpinimasis artimaisiais) pasikartoja keliuose tekstuose.
 5. Visi apklaustieji antrojų tėvai turi bendrą supratimą, kad pasakomis galima ugdyti dorines vaikų charakterio savybes. Tačiau dažniausiai pripažįsta tik tautosakines, nes stokoja žinių apie literatūrines pasakas.
 6. Nusimanytas apie ugdomasias pasakų galimybes labai paviršutiniškas, menkas: remiasi vaikystėje skaitytomis pasakomis, dėl laiko stokos arba dėl to, kad jau suaugę, neskaito pasakų nei savo malonumui, nei su vaikais kalbasi ta tema, todėl mažai tenurodė ir dorinių vertybių, kurias aukština pasakų tekstai.
 7. Atsakymai į klausimą, kokių pasakų nederėtų vaikams skaityti įvairūs: 18 proc. nurodė, kad tokių pasakų nėra, 20 proc. pasisakė prieš kitų tautų pasakas, nes tai esą vaikams svetima, nesuprantama, 12 proc. respondentų pasisako prieš graudžias pasakas, likusieji (50 proc.) baiminasi dėl žiaurių, baisių, smurtą vaizduojančių

- tekstų. Šie atsakymai negali būti vertinami viena-reikšmiškai, bet jie rodo, jog tėvai stokoja žinių.
8. Negilus supratimas apie pasaką, kaip paveiklį auklėjimo priemonę, praktiškai realizuojamas dar prasčiau: tik 30 proc. respondentų pasakas skaito vaikams arba bent pasidomi vadovėlyje išspausdintomis pasakomis. Tėvai per vėlai mažyliams pradeda sekti pasakas ikimokykliniame amžiuje.

Literatūra

1. Bražienė N., 2002, Gyvenimiškos pasakų pamokos. *Žvirblių takas*. Nr. 1.
2. Bražienė N., 2004, Pradinių klasių mokinių kūrybinimo ugdymas pasakomis. *Daktaro disertacija*. Šiauliai.
3. Cullinan B. E., 1992, *Read to me*. New York.
4. Kerbelytė B., Bieliauskaitė R., 2001, Pasakos tėvus gašdina, vaikus – lavina. *Moteris*. Nr. 1. P. 60–61.
5. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, 1993. Vilnius.
6. Marcelionienė E., 2003, *Šaltinėlis I klasės mokytojo knyga*. Kaunas.
7. Matulaitienė S., 2003, *Žanrinis kūrinio analizės aspektas VI klasėje*. Kaunas.
8. Miškinis M., 1990, *Lietuvių literatūra*. Kaunas.
9. Petkevičius V., Kaip suaugusiems, tik dar geriau. *Šiuolaikinės vaikų literatūros problemos*. Vilnius.
10. Petrauskaitė B., 1999 rugpjūčio 6, Pradinukas. *Dialogas*. Nr. 26 (381).
11. Plentaitė V., Marcelionienė E., 2005. *Šaltinėlis. Vadovėlis II klasei*. Kaunas: Šviesa.
12. Urba K., 2005, Literatūrinės pasakos įvairybė. *Rubinitis*. Nr. 1, 2.
13. Žemaitis V., 2005, *Etikos žodynas*. „Rasma“.
14. Датешидзе Т. А. 2004, Система коррекционной работы с детьми с задержкой речевого развития. Санкт Петербург: Речь.

THE APPROACH OF PUPILS' PARENTS TOWARDS MORAL EDUCATION BY THE MEANS OF FAIRY TALES

Aldona Barnackienė, Dalia Bernotienė

Summary

Fairy tales are valuable means for developing positive character traits – they form general understanding of what is right and strengthen the relevant motivation of behavior in the society; fairy tales do not intend to moralize their listeners, therefore, they develop children's self esteem and sense of confidence. However, cases of use of fairy tales for moral development of children are very rare, as they are depreciated by the present generation and in some cases even completely ignored. The contradiction between the need of society to educate the spirituality of children and to implement moral norms, and insufficient use of fairy tales as a means of education determines the relevance of this article.

The aim of the research is to explain the understanding of pupils' parents about the educational possibilities of fairy tales as well as to determine how this approach is realized in practice.

It has been determined that all pupils' parents participating in the questionnaire survey have a general understanding about cherishing the spirituality of children by the means of fairy tales. However, this understanding is very poor. There are many reasons for that: most of parents rely on fairy tales they listened to in their childhood, because presently they do not read them neither for pleasure, nor for their children. Moreover, parents rarely speak with their children about fairy

tales and do not help children to understand life experience that is encoded in the texts of fairy tales, furthermore, they do not discuss the mistakes the characters of fairy tales usually make, do not try to find the reasons of good luck. There are many differences in parents' opinions about the fairy tales that should not be read by their children (18 percent pointed out that this kind of fairy tales does not even exist, 12 percent rejected sad fairy tales, 20 percent were against fairy tales of other nations, as they are alien and hardly understandable to their children, and 50 percent rejected fairy tales that are horrible, cruel and full of violence). As the above opinions could be neither unilaterally agreed with, nor rejected, the main problem became evident – parents have a huge lack of knowledge about the way fairy tales develop moral values. Poor knowledge of respondents about fairy tales as the means of bringing up children manifests in practice even more poorly. Only every third respondent (~30 percent) read fairy tales systematically or show an interest in the relevant texts in books. It was also found that parents begin reading fairy tales for their children too late in their preschool age.

The results of the carried out investigation have revealed an important educational handicap – the parents of school age children lack objective and educational knowledge about the educational possibilities of fairy tales; therefore, they are inclined to ignore this means of bringing up children.

Keywords: folklore and literature fairy tales, means of education, moral values, parents of school age children, lack of objective and educational knowledge.

MOKINIŲ TĖVŲ NUOMONĖ APIE DORINIŲ VERTYBIŲ UGDYMĄ PASAKOMIS

Aldona Barnackienė, Dalia Bernotienė

Santrauka

Pasakos – vertinga teigiamų charakterio savybių ugdymo priemonė: formuoja bendriausią supratimą, kas yra gera ir teisinga, stiprina visuomenei priimtino elgesio motyvaciją; pasakos nemoralizuoja klausytojų, todėl ugdo vaiko savi-garbą ir pasitikėjimą. Tačiau pasakų teigiamos galimybės doriniam vaikų ugdymui per menkai išnaudojamos, nes jos da-bartinės gyventojų kartos nebevertinamos, o kartais net ignoruojamos. Prieštarumas tarp visuomenės poveikio ugdyti vaikų dvasingumą, diegti moralines normas ir nepakankamas pasakų, kaip vienos iš ugdymo priemonių, panaudojimas nusako šio straipsnio aktualumą.

Tyrimo tikslas – išaiškinti mokinių tėvų supratimą apie ugdomasias pasakų galimybes ir nustatyti, kaip praktiškai toji nuovoka realizuojama.

Tyrimu nustatyta, kad visi apklaustieji mokinių tėvai turi bendrą supratimą, kad pasakomis galima puoselėti vaikų dorovingumą. Šis nusimanymas labai paviršutiniškas. Priežasčių tam nemažai: remiasi tik vaikystėje skaitytomis pasakomis, nes dabar jų nebeskaito ne tik savo malonumui, bet neretai ir savo vaikams. Su jais irgi retokai kalbasi pasakų tema, nepadedą jiems apmąstyti gyvenimiškųjų pamokų, užkoduotų tekstuose, neaptaria drauge pasakų personažų klaidų, neieško sėkmės priežasčių. Labai skiriasi tėvų nuomonės dėl to, kokių pasakų nereikėtų skaityti vaikams (18 proc. nurodė, kad tokių pasakų nėra; 12 proc. atmetė gaudžias pasakas; 20 proc. pasisakė prieš kitų tautų pasakas, nes tai vaikams esą svetima, nesuprantama; 50 proc. – baisias, žiaurias, smurtą vaizduojančias pasakas). Kadangi šioms nuomonėms negali-ma nei vienareikšmiškai pritarti nei jų atmesti, išryškėjo problema – tėvai stokoja žinių apie pasakas ir dorinių vertybių ugdymo jomis galimybes, būdus. Negilios respondentų žinios apie pasaką, kaip auklėjimo priemonę, praktiškai realizuo-jamos dar prasčiau. Tik kas trečias respondentas (~ 30 proc.) pasakas sistemingai skaito vaikams arba bent pasidomi atitin-kamais vadovėlių tekstais. Išsiaiškinta, kad tėvai per vėlai mažyliams pradeda sekėti pasakas ikimokykliniame amžiuje.

Atlikto tyrimo rezultatai išryškino svarbų edukacinį trūkumą – moksleivių tėvams labai trūksta dalykinių ir didak-tinių žinių apie pasakų ugdomasias galimybes, todėl net ignoruoja šią auklėjimo priemonę.

Prasminiai žodžiai: tautosakinė ir literatūrinė pasaka, ugdymo priemonė, dorinės vertybės, vaikų tėvai, dalykinių ir didaktinių žinių stoka.

Įteikta 2009-04-27